

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан гуманітарно-педагогічного факультету

Неля ПОДЛЕВСЬКА

«02» вересня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Історична грамати́ка української мови»

Галузь знань – В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Спеціальність – В11 Філологія

Спеціалізація – В11.01 Українська мова та література

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Освітньо-професійна програма – Філологія. Українська мова та література

Обсяг дисципліни – 4 кредити ЄКТС. **Шифр дисципліни** – ОФП.11

Мова навчання – українська

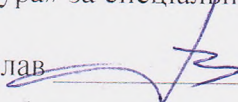
Статус дисципліни: обов'язкова (фахової підготовки)

Факультет – гуманітарно-педагогічний

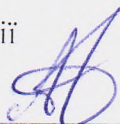
Кафедра – української філології

Форма здобуття освіти	Курс	Семестр	Загальний обсяг		Кількість годин						Курсовий проєкт	Курсова робота	Форма семестрового контролю	
					Аудиторні заняття								Самостійна робота, у т.ч. ІРС	Залік
			Кредити ЄКТС	Години	Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття	Семінарські заняття					
Д	1	2	4	120	50	16	–	34	–	70	–	–	+	–
З	1	2	4	120	12	6	–	6	–	108	–	–	+	–

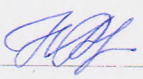
Робоча програма складена на основі освітньо-професійної програми «Філологія. Українська мова та література» за спеціальністю В11 Філологія

Програму склав д. філол. н., доц. Василь ДЕНИСЮК

Схвалена на засіданні кафедри української філології

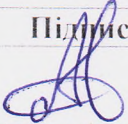
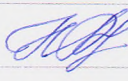
Протокол № 1 від 29 серпня 2025 р. Завкафедри Анатолій ЯНЧИШИН

Робоча програма розглянута та схвалена вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету

Голова вченої ради факультету Неля ПОДЛЕВСЬКА

Хмельницький – 2025

2. ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ

Посада	Назва факультету	Підпис	Ініціали, прізвище
Завідувач кафедри української філології	Гуманітарно-педагогічний факультет		Анатолій ЯНЧИШИН
Гарант освітньо-професійної програми. канд. філол. наук. доц.	Гуманітарно-педагогічний факультет		Марія ГАВРИШ
Декан	Гуманітарно-педагогічний факультет		Неля ПОДЛЕВСЬКА

3. Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Історична граматики української мови» вивчає історичну фонетику та граматику як частини історії української мови.

Пререквізити – ОЗП.01 Актуальні питання історії та культури України, ОЗП.02 Вступ до мовознавства, ОФП.01 Сучасна українська літературна мова. Фонетика, ОФП.10 Практичний курс української мови.

Постреквізити – ОФП.02 Сучасна українська літературна мова. Лексикологія, ОФП.03 Сучасна українська літературна мова. Морфеміка та словотвір, ОФП.04 Сучасна українська літературна мова. Морфологія, ОФП.05 Сучасна українська літературна мова. Синтаксис, ОФП.08 Курсова робота із сучасної української літературної мови, ОФП.11 Історія української мови, ОФП.12 Основи соціолінгвістики, ОФП.15 Українська діалектологія, ОФП.17 Українська ономастика, ОФП.23 Навчальна практика (соціолінгвістична), ОФП.24 Навчальна практика (діалектологічна).

Відповідно до освітньої програми дисципліна сприяє забезпеченню:

компетентностей: ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики) у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов; ЗК 02. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 06. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел. ФК 02. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні. ФК 03. Здатність використовувати в професійній діяльності знання з теорії та історії мови, що вивчається. ФК 04. Здатність аналізувати діалектні та соціальні різновиди мови, що вивчається, описувати соціолінгвістичну ситуацію; **програмних результатів навчання:** ПРН 08. Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію української мови і літератури та вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності. ПРН 09. Характеризувати діалектні та соціальні різновиди української мови, описувати соціолінгвістичну ситуацію. ПРН 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища та процеси, що їх зумовлюють.

Мета дисципліни. Вивчення історії формування фонетичної системи та граматичної будови української мови на різних хронологічних періодах.

Предмет дисципліни. Комплексна характеристика української мови як системи в діяхронії.

Завдання дисципліни. Надати студентам знання і практичні навички з історико-лінгвістичного аналізу української мови на різних етапах її розвитку.

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, має *знати*: періодизацію розвитку української мови; основні відомості зі становлення історичної граматики української мови як науки і навчальної дисципліни; фонетичну систему української мови на різних етапах її розвитку; формування морфологічних засобів української мови; лексико-граматичні класи слів і їх граматичні категорії в історії української мови; історію формування граматичних значень і граматичних категорій мовних одиниць різних класів сучасної української мови; *читати* тексти староукраїнською мовою, *перекладати* сучасною українською літературною мовою; *аналізувати* фонетичні явища, відображені в українських писемних пам'ятках; *давати* історичний коментар фонетичних, морфологічних, синтаксичних процесів, відображених на сучасному етапі розвитку української мови; *виконувати* морфологічний аналіз лексико-граматичних класів слів, засвідчених у різножанрових пам'ятках української мови.

3. Структура залікових кредитів дисципліни

Назва теми	Кількість годин, відведених на					
	Денна форма			Заочна форма		
	лекц	пр	СРС	лекц	пр	СРС
Розділ I. Історична фонетика української мови						
Тема 1. Вступ. Історична граматики української мови як наукова дисципліна.	2	4	8	2	4	10
Тема 2. Фонетична система української мови раннього періоду. Звукові процеси, спільні для всіх слов'янських мов.	2	4	8			20
Тема 3. Звукові зміни української мови XI–XIII ст. Пізніші фонетичні зміни (XIV–XVIII ст.).	2	4	10			10
Розділ II. Історична граматики української мови						
Тема 4. Загальна характеристика морфологічної системи староукраїнської мови. Іменник як частина мови.	2	4	10	2	2	18
Тема 5. Займенник і прикметник у староукраїнській мові. Історія відмінкових форм займенників. Іменні і займенникові прикметники.	2	4	8			10
Тема 6. Числівник староукраїнської мови. Види числівників за будовою та значенням.	2	4	8			10
Тема 7. Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку. Утворення категорій дієприкметників і дієприслівників в українській мові.	2	6	10			20
Тема 8. Прислівник. Службові частини мови, особливості їх формування.	2	4	8			10
Разом за 2 семестр:	16	34	70	4	8	108

5. Програма навчальної дисципліни

5.1. Зміст лекційного курсу

Номер теми	Перелік тем лекцій, їх анотації	К-сть годин
1.	Розділ I. Фонетика. Вступ. Історична граматики української мови як наукова дисципліна. 1. Предмет і завдання курсу. Зв'язок історичної граматики української мови з іншими дисциплінами. Джерела вивчення історії української мови. 2. Мовна спорідненість слов'янських народів. Місце української мови серед інших слов'янських мов. 3. Проблема походження української мови та її вирішення в різні історичні періоди. [2; 4; 5]	2
2.	Фонетична система української мови раннього періоду. Звукові процеси, спільні для всіх слов'янських мов. 1. Предмет історичної фонетики. Поняття про праслов'янську мову. Системи вокалізму та консонантизму праслов'янської і давньоукраїнської мов. 2. Відбиття фонетичних процесів дописемного етапу в звуковій системі української мови раннього періоду. 3. Пом'якшення задньоязикових приголосних g, k, x під впливом голосних переднього ряду. Пом'якшення приголосних у сполученні з j . 4. Закон відкритого складу, його наслідки. 5. Розвиток повноголосся, умови його творення. [2; 4; 5]	2

3.	<i>Звукові зміни української мови XI–XIII ст. Пізніші фонетичні зміни (XIV–XVIII ст.).</i> 1. Система голосних. Система приголосних. 2. Історія зредукованих ь, ъ, їх позиції і рефлексії. Наслідки занепаду зредукованих у системі голосних та у системі приголосних звуків. 3. Пізніші фонетичні зміни в українській мові (XIV–XVIII ст.): перехід <i>o, e</i> в <i>i</i>; зміна <i>o, e</i> в <i>a</i>; втрата початкових ненаголошених <i>i, o, a, je</i>; історія етимологічних <i>i</i> та <i>u</i>; перехід <i>e</i> в <i>o</i> після шиплячих та <i>j</i>. [2; 4; 5]	2
4.	Розділ II. Граматика <i>Загальна характеристика морфологічної системи української мови XI–XIII ст. Іменник як частина мови.</i> 1. Загальна характеристика морфологічної системи української мови. 2. Іменник. Граматичні категорії іменника. 3. Поділ іменників за основами, процеси змішування давніх основ у писемних пам'ятках, перебудова колишніх шести типів відмінювання у сучасні чотири. 4. Формування першої відміни іменників, історія відмінкових закінчень. 5. Формування другої відміни іменників, історія відмінкових закінчень. 6. Формування третьої і четвертої відмін іменників, історія відмінкових закінчень. [1; 2; 3; 4; 6]	2
5.	<i>Історія займенника і прикметника в українській мові. Історія відмінкових форм займенників. Іменні і займенникові прикметники.</i> 1. Словотвір займенників. 2. Історія форм особових та зворотного займенників. 3. Історія форм предметно-особового займенника. 4. Історія форм неособових займенників. 5. Загальні відомості про прикметник. 6. Історія форм іменних і займенникових прикметників. [1; 2; 4]	2
6.	<i>Історія числівника в українській мові. Види числівників за будовою та значенням</i> 1. Загальні відомості про числівник як частину мови. 2. Словотвір власне кількісних числівників. 3. Словотвір дробових і збірних числівників. 4. Словотвір порядкових числівників. [1; 4; 6]	2
7.	<i>Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку. Утворення категорій дієприкметників і дієприслівників в українській мові.</i> 1. Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку. 2. Класифікація дієслівних основ. 3. Історія особових форм дієслів теперішнього, минулого, майбутнього часу. 4. Спосіб дієслова, історія особових форм дієслів умовного і наказового способу. [1; 2; 4; 6]	2
8.	<i>Прислівник. Службові частини мови.</i> 1. Класифікація прислівників з погляду їх походження. 2. Історія сучасних груп прислівників української мови.. 3. Службові частини мови. [1; 2; 4; 6]	2
Разом:		16

Перелік оглядових лекцій для студентів заочної форми здобуття освіти

Номер лекції	Тема лекції	Кількість годин
1	Найдавніші фонетичні зміни та їх відображення в українській мові [2; 4; 5]	2
2	Історія іменних і дієслівних форм в українській мові [2; 4; 5]	2
Разом:		4

5.2. Зміст практичних занять для студентів денної форми навчання

Номер теми	Теми та зміст практичних занять	Кількість годин
	<i>Розділ I. Історична фонетика української мови.</i>	
1	<i>Історична граматики української мови як наукова дисципліна [2; 4; 5]</i>	2
2	<i>Історична граматики української мови як наукова дисципліна. Предмет історичної фонетики [2; 4; 5]</i>	2
3	<i>Фонетична система української мови раннього періоду. Звукові процеси, спільні для всіх слов'янських мов [2; 4; 5]</i>	2
4	<i>Фонетична система української мови раннього періоду. Звукові процеси, спільні для всіх слов'янських мов [2; 4; 5]</i>	2
5	<i>Звукові зміни української мови XI–XIII ст. Історія зредукованих ь, ѣ [2; 4; 5]</i>	2
6	<i>Пізніші фонетичні зміни української мови (XIV–XVIII ст.) [2; 4; 5]</i>	2
	<i>Розділ II. Історична граматики української мови</i>	
7–8	<i>Загальна характеристика морфологічної системи української мови XI–XIII ст. Іменник як частина мови [2; 4; 5]</i>	4
9	<i>Історія займенника в українській мові. Історія відмінкових форм займенників [2; 4; 5]</i>	2
10	<i>Історія прикметника в українській мові. Іменні і займенникові прикметники [2; 4; 5]</i>	2
11–12	<i>Історія числівника в українській мові. Види числівників за будовою та значенням [2; 4; 5]</i>	4
13	<i>Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку [2; 4; 5]</i>	2
14	<i>Історія основних граматичних категорій дієслова [2; 4; 5]</i>	2
15	<i>Утворення категорій дієприкметників і дієприслівників в українській мові [2; 4; 5]</i>	2
16	<i>Прислівник як частина мови. Службові частини мови [2; 4; 5]</i>	4
Разом:		34

Перелік практичних занять для студентів заочної форми здобуття освіти

Номер лекції	Тема лекції	Кількість годин
1	Фонетичні зміни праслов'янського та давньоукраїнського періодів та їх відображення в українській мові [2; 4; 5]	4
2	Історія іменних частин в українській мові [2; 4; 5]	2
3	Історія дієслівних форм в українській мові [2; 4; 5]	2
Разом:		8

5.3. Зміст самостійної (у т.ч. індивідуальної) роботи

Самостійна робота студентів *денної* форми навчання полягає в систематичному опрацюванні програмного матеріалу, підготовці до виконання домашніх та контрольних робіт, теоретичного опитування в усній або в письмовій формах, тестування з теоретичного матеріалу, виконанні індивідуальних завдань тощо.

Зміст самостійної роботи студентів денної форми здобуття освіти

№ тижня	Вид самостійної роботи	К-сть годин
	<i>Розділ I. Історична фонетика української мови</i>	
1	<i>Історична граматики української мови як наукова дисципліна</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Підготовка до усного опитування. Самостійне вивчення питань: - історія розвитку історичної граматики української мови як науки, доробок українських учених у галузі історичної граматики (М.Максимович, О.Потебня, П.Житецький, А.Кримський, Л.Булаховський, М.Жовтобрюх, Л.Гумецька, В.Русанівський, В.Німчук); - етапи формування звукової системи староукраїнської мови.	8
3	<i>Фонетична система української мови раннього періоду. Звукові процеси, спільні для всіх слов'янських мов.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне вивчення чергувань голосних і приголосних звуків. Підготовка до тестового контролю.	8
5	<i>Звукові зміни української мови XI–XIII ст. Пізніші фонетичні зміни (XIV–XVIII ст.).</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Підготовка до тестового контролю №1. Самостійне опрацювання питань: історія шиплячих і [ц]; поява звука [ф], африкат [дж] і [дз].	10
	<i>Розділ II. Історична граматики української мови</i>	
7	<i>Загальна характеристика морфологічної системи української мови XI–XIII ст. Іменник як частина мови.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне вивчення походження відмінкових закінчень множинних іменників.	10
9	<i>Історія займенника і прикметника в українській мові. Історія відмінкових форм займенників. Іменні і займенникові прикметники.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне опрацювання словотвору прикметників, історії форм ступенів порівняння прикметників.	8
11	<i>Історія числівника в українській мові. Види числівників за будовою та значенням</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань. Самостійне ознайомлення з історією відмінкових форм числівників. Підготовка до письмового опитування за темами 4–6.	8
13	<i>Граматичні категорії дієслова, історія їх розвитку. Утворення категорій дієприкметників і дієприслівників в українській мові.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Підготовка домашніх завдань. Самостійне вивчення категорій дієприкметників і дієприслівників староукраїнської мови. Підготовка до тестового контролю № 2.	10
15	<i>Прислівник. Службові частини мови.</i> Опрацювання літератури, електронного конспекту лекцій. Виконання домашніх завдань.	6
16	Узагальнення матеріалу за курс.	2
	<i>Разом:</i>	70

6. Технології та методи навчання

Навчання з дисципліни ґрунтується на використанні традиційних і сучасних технологій, зокрема: лекції (з використанням методів проблемного навчання); практичні заняття (з використанням методів лінгвістичного аналізу, порівняльного аналізу, тестових завдань), самостійна робота (індивідуальні завдання) і мають за мету – оволодіння студентами спеціальною термінологією і набуття ними практичних навичок з історико-лінгвістичної характеристики української мови на різних етапах її розвитку, користування спеціальними схемами і таблицями для вивчення специфіки становлення різних лексико-граматичних класів слів тощо.

7. Методи контролю

Поточний контроль здійснюється під час аудиторних занять, а також у дні проведення контрольних заходів, встановлених робочою програмою і графіком освітнього процесу, зокрема і з використанням Модульного середовища для навчання. При цьому використовуються такі методи поточного контролю: усне опитування; оцінювання результатів виконання домашніх завдань; тестовий контроль теоретичного матеріалу з модуля; оцінювання індивідуальних завдань; оцінювання результатів виконання домашніх завдань.

При виведенні підсумкової семестрової оцінки враховуються результати як поточного, так і підсумкового контролю. Здобувач вищої освіти, який набрав позитивний середньозважений бал (60 відсотків і більше від максимального бала, встановленого для кожної структурної одиниці) з усіх видів поточного контролю, вважається таким, який **склав** залік. Здобувач вищої освіти, який набрав із будь-якого виду навчальної роботи суму балів нижчу за 60 відсотків від максимального бала, **не допускається** до семестрового контролю, поки не виконає весь обсяг, передбачений Робочою програмою для цього виду роботи. Ліквідація академічної заборгованості із семестрового контролю здійснюється у період екзаменаційної сесії або за графіком, встановленим деканатом відповідно до «Положення про контроль і оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ».

8. Політика дисципліни

Політика навчальної дисципліни загалом визначається системою вимог до здобувача вищої освіти, що передбачені чинними положеннями Університету про організацію і навчально-методичне забезпечення освітнього процесу. Зокрема, проходження інструктажу з техніки безпеки; відвідування занять з дисципліни є обов'язковим. За об'єктивних причин (підтверджених документально) теоретичне навчання за погодженням із лектором може відбуватися в онлайн-режимі. Успішне опанування дисципліни і формування фахових компетентностей і програмних результатів навчання передбачає необхідність підготовки до практичного заняття (вивчення теоретичного матеріалу з теми роботи, підготовку до усного опитування, активно працювати на занятті, брати участь у дискусіях щодо прийнятих конструктивних рішень при виконанні здобувачами практичних завдань тощо.

Здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися термінів виконання усіх видів робіт у встановлені терміни, передбачені робочою програмою навчальної дисципліни.

Засвоєння студентом теоретичного матеріалу з дисципліни оцінюється за результатами тестування. Виконання індивідуального завдання (якщо їх виконання у семестрі передбачені РПНД) завершується його презентацією у терміни, встановлені графіком самостійної роботи.

Здобувач вищої освіти, виконуючи самостійну або індивідуальну роботу з дисципліни, має дотримуватися політики доброчесності (заборонені списування, плагіат (в т.ч. із використанням мобільних девайсів)). У разі виявлення плагіату в будь-яких видах навчальної роботи здобувач вищої освіти отримує незадовільну оцінку і має повторно виконати завдання з відповідної теми (виду роботи), що передбачені робочою програмою. Будь-які форми порушення академічної доброчесності **не допускаються**.

У межах вивчення навчальної дисципліни здобувачам вищої освіти передбачено визнання і зарахування результатів навчання, набутих шляхом неформальної освіти, що розміщені на доступних платформах (за наявності такого переліку, доцільно вказати рекомендовані курси), які сприяють формуванню компетентностей і поглибленню результатів навчання, визначених робочою програмою дисципліни, або забезпечують вивчення відповідної теми та/або виду робіт з програми

навчальної дисципліни (детальніше у Положенні про порядок визнання та зарахування результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ).

9. Оцінювання результатів навчання студентів у семестрі

Оцінювання академічних досягнень здобувача вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про контроль і оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ». Залежно від важливості окремих видів навчальної роботи, і їх ролі у формуванні компетентностей і результатів навчання, визначених освітньою програмою, розробники Робочої програми присвоюють кожному виду навчальної роботи (структурній одиниці) з дисципліни певну кількість балів. При поточному оцінюванні виконаної здобувачем роботи з кожної структурної одиниці і отриманих ним результатів викладач виставляє йому певну кількість балів із встановлених Робочою програмою для цього виду роботи. При цьому кожна структурна одиниця навчальної роботи може бути зарахована, якщо здобувач набрав не менше 60 відсотків (мінімальний рівень для позитивної оцінки) від максимально можливої суми балів, призначеної структурній одиниці.

Будь-які форми порушення академічної доброчесності **не допускаються**.

При оцінюванні результатів навчання здобувачів вищої освіти з будь-якого виду навчальної роботи (структурної одиниці) рекомендується використовувати наведені нижче узагальнені критерії:

Таблиця – Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувача вищої освіти

Оцінка та рівень досягнення здобувачем запланованих ПРН та сформованих компетентностей	Узагальнений зміст критерія оцінювання
Відмінно (високий)	Здобувач вищої освіти глибоко і у повному обсязі опанував зміст навчального матеріалу, легко в ньому орієнтується і вміло використовує понятійний апарат; уміє пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, впевнено висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Відмінна оцінка передбачає логічний виклад відповіді мовою викладання (в усній або у письмовій формі), демонструє якісне оформлення роботи і володіння спеціальними приладами та інструментами, прикладними програмами. Здобувач не вагається при видозміні запитання, вміє робити детальні та узагальнюючі висновки, демонструє практичні навички з вирішення фахових завдань. При відповіді допустив дві-три несуттєві похибки .
Добре (середній)	Здобувач вищої освіти виявив повне засвоєння навчального матеріалу, володіє понятійним апаратом, орієнтується у вивченому матеріалі; свідомо використовує теоретичні знання для вирішення практичних задач; виклад відповіді грамотний, але у змісті і формі відповіді можуть мати місце окремі неточності, нечіткі формулювання правил, закономірностей тощо. Відповідь здобувача вищої освіти будується на основі самостійного мислення. Здобувач вищої освіти у відповіді допустив дві-три несуттєві помилки .
Задовільно (достатній)	Здобувач вищої освіти виявив знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та практичної діяльності за професією, справляється з виконанням практичних завдань, передбачених програмою. Як правило, відповідь здобувача вищої освіти будується на рівні репродуктивного мислення, здобувач вищої освіти має слабкі знання структури навчальної дисципліни, допускає неточності і суттєві помилки у відповіді, вагається при відповіді на видозмінене запитання. Разом з тим, набув навичок, необхідних для виконання нескладних практичних завдань, які відповідають мінімальним критеріям оцінювання і володіє знаннями, що дозволяють йому під керівництвом викладача усунути неточності у відповіді.
Незадовільно (недостатній)	Здобувач вищої освіти виявив розрізнені, безсистемні знання, не вміє виділяти головне і другорядне, допускається помилок у визначенні понять, перекручує їх зміст, хаотично і невпевнено викладає матеріал, не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань. Як правило, оцінка «незадовільно» виставляється здобувачеві вищої освіти, який не може продовжити навчання без додаткової роботи з вивчення навчальної дисципліни.

Структурування дисципліни за видами навчальної роботи і оцінювання результатів навчання студентів *денної* форми здобуття освіти в семестрі

Аудиторна робота											Контрольні заходи		
Другий семестр													
Практичні заняття №:								Тестовий контроль:		ІНДЗ	Разом балів		
1-2	3-4	5-6	7-8	9-10	11-12	13-14	15-17	Т 1-6	Т 7-17				

Кількість балів за вид навчальної роботи (мінімум-максимум)									
3-5	3-5	3-5	3-5	3-5	3-5	3-5	16-25	16-25	
24-40						32-50		4-10	60-100

Оцінювання результатів навчання з теоретичного матеріалу (тестовий контроль)

Кожний із двох тестів, передбачених Робочою програмою, складається із 25 тестових завдань, кожне з яких є рівнозначним. Максимальна сума балів, яку може набрати студент, складає 25.

Відповідно до таблиці структурування видів робіт за тематичний контроль здобувач залежно від кількості правильних відповідей може отримати від 0 до 25 балів.

Розподіл балів залежно від наданих правильних відповідей на тестові завдання

Кількість правильних відповідей	1-15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Відсоток правильних відповідей	0-59	60-64	65-68	69-72	73-76	77-80	81-84	85-88	89-92	93-96	97-100
Кількість балів	-	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25

На тестування відводиться 25 хвилин. Правильні відповіді студент записує у талоні відповідей. Студент може також пройти тестування і в онлайн-режимі в Модульному середовищі для навчання. При отриманні негативної оцінки тест слід перездати до терміну *наступного* контролю.

Підсумкова семестрова оцінка за інституційною шкалою і шкалою ЄКТС визначається в автоматизованому режимі після внесення викладачем результатів оцінювання у балах з усіх видів навчальної роботи до електронного журналу. Співвідношення інституційної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС наведені нижче у таблиці «Співвідношення».

Структурування дисципліни за видами навчальної роботи і оцінювання результатів навчання студентів заочної форми здобуття освіти

Аудиторна робота				Самостійна, індивідуальна робота		Семестровий контроль	Разом	
Другий семестр								
Практичні заняття №:				Контрольна робота		ІНДЗ	Залік	Сума балів
1	2	3	4	Якість виконання				
Кількість балів за кожний вид навчальної роботи (мінімум-максимум)								
3-5	3-5	3-5	3-5	12-20		6-10	30-50	60-100

Семестровий залік виставляється, якщо загальна сума балів, яку набрав студент із дисципліни за результатами поточного контролю, знаходиться в межах від 60 до 100 балів. При цьому за інституційною шкалою ставиться оцінка «зараховано/незараховано», а за шкалою ЄКТС – буквене позначення оцінки, що відповідає набраній студентом сумі балів відповідно до таблиці Співвідношення.

Таблиця – Співвідношення інституційної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Рейтингова шкала балів	Інституційна оцінка (рівень досягнення здобувачем вищої освіти запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни)	
		Залік	Іспит/диференційований залік
A	90-100	Зараховано	<i>Відмінно/Excellent</i> – високий рівень досягнення запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни, що свідчить про безумовну готовність здобувача до подальшого навчання та/або професійної діяльності за фахом
B	83-89		<i>Добре/Good</i> – середній (максимально достатній) рівень досягнення запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни та готовності до подальшого навчання та/або професійної діяльності за фахом
C	73-82		
D	66-72		
E	60-65		<i>Задовільно/Satisfactory</i> – наявні мінімально достатні для подальшого навчання та/або професійної діяльності за фахом результати навчання з навчальної дисципліни
FX	40-59	Незараховано	<i>Незадовільно/Fail</i> – Низка запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни відсутня. Рівень набутих результатів навчання є недостатнім для подальшого навчання та/або професійної діяльності за фахом
F	0-39		<i>Незадовільно/Fail</i> – Результати навчання відсутні

10. Питання для самоконтролю результатів навчання

1. Історична граматики української мови як наука. Зв'язки історичної граматики української мови з іншими науками.
2. Джерела вивчення історії української мови.
3. Проблема походження української мови та її вирішення в різні історичні періоди.
4. Найважливіші пам'ятки писемності XI–XVIII ст., у яких відбито риси живої української мови.
5. Періодизація історії української мови.
6. Наукове вивчення історії української мови.
7. Поняття про праслов'янську мову. Системи вокалізму та консонантизму праслов'янської і давньоукраїнської мов.
8. Склад і складоподіл у праслов'янській і давньоукраїнській мовах.
9. Історія носових *e*, *o*.
10. Зміна початкових *ort-*, *olt-*.
11. Розвиток повноголосся (зміна звукосполучень *-tort-*, *-tolt-*, *-tert-*, *-telt-*).
12. Зміни приголосних під впливом *j*. Прокоментувати наслідки цих змін, відбиті в українській мові.
13. Три палаталізації задньоязикових приголосних під впливом голосних переднього ряду. Прокоментувати наслідки цих палаталізацій, відбиті в українській мові.
14. Зміна *je* в *o* на початку слова.
15. Історія звука *ъ* (*ятъ*).
16. Історія *ъ* та *ь*, їх позиції.
17. Зміна *ъ* та *ь* у сполученні з плавними *p* та *l*.
18. Наслідки занепаду *ъ* та *ь*, що стосуються голосних.
19. Історичне пояснення чергування *o*, *e* з *i* в українській мові. Вставні і випадні *o*, *e* в українській мові.
20. Наслідки занепаду *ъ* та *ь*, що стосуються приголосних.
21. Зміна *e* в *o* після шиплячих та *j* в українській мові.
22. Приставні приголосні в праслов'янській та українській мовах.
23. Ствердіння і пом'якшення приголосних у процесі розвитку української мови.
24. Історичне пояснення чергування голосних звуків у сучасній українській мові.
25. Історичне пояснення чергування приголосних звуків у сучасній українській мові.
26. Іменник. Основні граматичні категорії іменника в історичному висвітленні.
27. Давні типи відмінювання іменників, які виділялися на основі суфіксів-детермінативів.
28. Процеси змішування та взаємодії давніх типів відмінювання іменників. Основні чинники становлення сучасних відмін в українській мові.
29. Історія відмінкових закінчень сучасної I відміни українських іменників.
30. Історія відмінкових закінчень сучасної II відміни українських іменників.
31. Історія відмінкових закінчень сучасної III відміни українських іменників.
32. Історія відмінкових закінчень сучасної IV відміни українських іменників.
33. Історія множинних іменників.
34. Займенник. Історія особових займенників української мови. Становлення і розвиток особового займенника третьої особи.
35. Неособові займенники та історія їхніх форм.
36. Прикметник як частина мови, значеннєві розряди прикметників, їх словотвір.
37. Поділ прикметників за будовою. Історія іменних прикметників.
38. Історія займенникових прикметників в українській мові.
39. Історія ступенів порівняння прикметників.
40. Числівник. Значення, будова, відмінювання числівників в історичному висвітленні.
41. Історія сучасних груп прислівників української мови.
42. Історія службових частин мови та виразу.
43. Дієслово. Історія основних граматичних категорій. Класифікація дієслівних основ.
44. Давні класи дієслів і сучасні дієвідміни української мови.
45. Історія особових форм дієслів теперішнього часу в українській мові.
46. Історія форм майбутнього часу.

47. Історія особових форм аориста.
48. Історія особових форм імперфекта.
49. Історія особових форм перфекта.
50. Історія особових форм плюсквамперфекта.
51. Історія дієслівних форм умовного способу в українській мові.
52. Історія особових форм наказового способу в українській мові.
53. Інфінітив та супін, їх історія.
54. Історія форм активних і пасивних дієприкметників в українській мові.
55. Історія дієприслівника в українській мові.
56. Історія займенникових прислівників.
57. Історія іменних прислівників.
58. Історія службових слів (прийменник).
59. Історія службових слів (сполучник).
60. Історія службових слів (частка).

11. Методичне забезпечення

Навчальний процес із дисципліни «Історична граматики української мови» забезпечений необхідною навчально-методичною літературою. Зокрема, викладачі кафедри підготували та опублікували такі роботи:

1. Історична граматики української мови : методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література». У 3 х ч. Ч. 1. Історична фонетика української мови / уклад. В.В. Денисюк. Хмельницький, 2024. 48 с.
2. Царалунга І. Б. Історична граматики української мови. Електронний конспект лекцій для студентів спеціальності «Філологія. Українська мова і література». Хмельницький : ХНУ, 2012. 134 с.

12. Рекомендована література

Основна

1. Денисюк В. В. Історична граматики української мови : навч.-метод. посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 288 с.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.

Додаткова

1. Брус М. П. Історична граматики української мови. Частина перша. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2016. 184 с. (<http://surl.li/lbbmj>)
2. Гримашевич Г. Способи вираження присудка в актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року. *Філологічний часопис*. 2022. Вип. 2 (20). С. 27–35. (<https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268643>)
3. Денисюк В. Варіантні форми давального відмінка іменників як мовний лакмус писемних пам'яток XVII–XVIII ст. *Філологічний часопис* : зб. наук. пр. / гол. ред. О.Ю. Зелінська. Умань : Візаві, 2016. Вип. 1 (7). С. 28–37. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/5118>)
4. Денисюк В. Вокативна домінанта полемічного дискурсу. *Філологічний часопис* : зб. наук. пр. / гол. ред. О.Ю. Зелінська. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. Вип. 2 (8). С. 27–37. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/6520>)
5. Денисюк В. Функціонування форм ступенів порівняння прикметника в українській мові XVII–XVIII ст. *Науковий вісник* : збірник наукових праць / Зайченко І. В., Чепка О. В., Денисюк Т. К. (відп. за випуск) та ін. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 1. С. 32–38. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/8608>)
6. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинько І. І. Історична граматики української мови. Київ : Вища школа, 1980. 319 с.
7. Зелінська О. Ю., Денисюк В. В. Синтаксис нумератива у щоденниковому дискурсі української мови початку XVIII ст. *Dynamics of the development of world science. Abstracts*

- of the 8th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2020. Pp. 437–446. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12579>)
8. Історія української мови. Морфологія. Київ : Наук. думка, 1978. 540 с. (<https://www.inmo.org.ua/library.html>)
 9. Історія української мови. Синтаксис. Київ : Наук. думка, 1983. 503 с. (<https://www.inmo.org.ua/library.html>)
 10. Історія української мови. Фонетика. Київ : Наук. думка, 1979. 367 с. (<https://www.inmo.org.ua/library.html>)
 11. Історія української мови: словник-довідник / ідея, упоряд. та окремі статті В.В. Денисюка. Умань : Візаві, 2013. 387 с. (<https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/3462>)
 12. Колоїз Ж. Історична фонетика і граматики української мови : навч. посібник. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2023. 244 с. (<https://surl.lt/wdhexgx>)
 13. Купчинська З., Пілецький В. Історична граматики української мови : навч. посібник для студентів філологічних факультетів. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 177 с. (<https://surl.li/hnclxn>)
 14. Мойсієнко В. М. Числівники в північноукраїнських пам'ятках. *На сторожі слова* : зб. наук. праць на пошану професора Василя Грещука. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. С. 236–243. (<http://eprints.zu.edu.ua/30778/>)
 15. Павленко Л. П. Історична граматики української мови : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 206 с. (<http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/341>)
 16. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ : Арістей, 2001. 179 с. (<https://surl.li/wgvdub>)
 17. Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV – XV ст. : монографія. Хмельницький : ФОП Гонти А.С., 2017. 448 с.
 18. Царалунга І. Грамоти як репрезентанти староукраїнської мови XIV – XV ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький, 2017. Вип. 12. С. 263–266 (<https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/6784>).
 19. Царалунга І. Синтаксичні особливості Вижівської актової книги XVII ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. пр. Хмельницький, 2019. Вип. 16. С. 206–211 (<https://elar.khmnpu.edu.ua/handle/123456789/7813>).
 20. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с. (<https://surl.li/qckikd>)

13. Інформаційні ресурси

1. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Історична граматики української мови»).
2. Репозитарій Хмельницького національного університету.
3. <http://litopys.org.ua/>
4. <http://www.inmo.org.ua/>
5. <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/>
6. <http://surl.li/eztivw>

Історична грамати́ка української мови

Тип дисципліни	Обов'язкова
Освітній рівень	Перший (бакалаврський)
Мова викладання	Українська
Семестр	Другий
Кількість встановлених кредитів ЄКТС	4,0
Форми навчання, для яких викладається дисципліна	Денна

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, має вміти *читати* тексти староукраїнською мовою, *перекладати* сучасною українською літературною мовою; *аналізувати* фонетичні явища, відображені в українських писемних пам'ятках; *давати історичний коментар* фонетичних, морфологічних, синтаксичних процесів, відображених на сучасному етапі розвитку української мови; *виконувати морфологічний аналіз* різних частин мови; *виконувати синтаксичний аналіз* простих і складних речень, зафіксованих в українських писемних пам'ятках.

Зміст навчальної дисципліни. Основні джерела історичного вивчення української мови. Типові ознаки української мови. Звукова система української мови до середини XI ст. Основні фонетичні зміни в XI–XIV ст. Пізніші фонетичні зміни. Загальна характеристика морфологічної системи староукраїнської мови. Граматичні категорії іменника в історичному висвітленні. Історія особових і неособових займенників. Прикметник як частина мови, розряди прикметників, види за будовою. Числівник в історичному висвітленні. Історія граматичних категорій дієслова. Історія прислівників української мови. Службові частини мови та вигук.

Запланована навчальна діяльність: лекції – 16 год., практичні заняття – 34 год., самостійна робота – 70 год., разом – 120 год.

Форми (методи) навчання: лекції (з використанням методів проблемного навчання і візуалізації); практичні заняття (з використанням методів лінгвістичного аналізу, порівняльного аналізу), самостійна робота (індивідуальні завдання).

Форми оцінювання результатів навчання: усне опитування, перевірка домашніх завдань, письмове опитування, тестовий контроль.

Вид семестрового контролю: залік.

Навчальні ресурси:

1. Денисюк В. В. Історична грамати́ка української мови : навч.-метод. посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 288 с.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична грамати́ка : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
3. Царалунга І. Б. Історична грамати́ка української мови. Електронний конспект лекцій для студентів спеціальності «Філологія. Українська мова і література». Хмельницький : ХНУ, 2012. 134 с.
4. Модульне середовище для навчання MOODLE. Доступ до ресурсу: <https://msn.khnu.km.ua>.
5. Електронна бібліотека університету. Доступ до ресурсу: <http://lib.khnu.km.ua>

Викладач: д. філол. наук, доц. Денисюк В. В.